

JADWIGA PUZYNINA

O POJĘCIU INTENSIFYKACJI

W artykule tym chciałabym odpowiedzieć na pytanie: czym jest intensyfikacja znaczeń i czego ona może dotyczyć?

Kategoria intensywności przypisywana jest cechom (*bardzo miły*), stanom (*bardzo się nudzi*), procesom (*bardzo chudnie*), a także czynnościom (*intensywnie biega*, *intensywnie czyta*). Jest ona traktowana jako jedna z kategorii ogólniejszego znaczenia gradualności¹.

Problematyka intensywności obejmuje zarówno intensyfikację, tj. zwiększanie (się) intensywności (cech, stanów, procesów), jak też jej zmniejszanie się (por. *trochę się bać*, *być nie bardzo odpowiedzialnym*), które można określić jako *d e z i n t e n s y f i k a c j ę*. Wynika z tego, że efekty intensyfikacji znaczeń nie wyczerują problematyki należącej do kategorii intensywności. Wymiar określany jako *i n t e n s y w n o ś ć* dotyczy bowiem zarówno natężenia powyżej, jak i poniżej normy, podobnie jak wymiar określany jako *w i e l k o ś ć* obejmuje i to, co powyżej normy (co *duże*, *wielkie*), jak i to, co poniżej normy (co *małe*, *niewielkie*).

Żeby zastanowić się nad istotą tytułowego pojęcia tego artykułu, przypomnijmy, jakich kategorii znaczeniowych przymiotników i czasowników może ono dotyczyć.

Zwykło się sądzić, że intensyfikować można tzw. cechy parametryczne, związane z liczbą, wymiarem i miarą. Mówimy, że czegoś jest *bardzo dużo* lub *bardzo mało*, że jakaś powierzchnia lub pojemnik są *bardzo duże* lub

Prof. dr hab. Jadwiga PUZYNINA, emerytowany profesor Uniwersytetu Warszawskiego; adres do korespondencji: Instytut Języka Polskiego UW, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa.

¹ Por. np. R. G r z e g o r c z y k o w a, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*, Wrocław 1975, s. 71 i in.

bardzo małe, że coś jest bardzo długie, szerokie, głębokie, gęste, częste, ciężkie lub bardzo krótkie, wąskie, płytke, rzadkie i lekkie, że coś jest bardzo ciepłe, szybkie, silne, trudne lub bardzo chłodne, wolne, słabe, łatwe.

We wszystkich tych przykładach mamy do czynienia pozornie z bezpośrednią intensyfikacją cechy, którą wyraża dany przymiotnik (lub przysłówek): długością, szerokością, temperaturą itd. W rzeczywistości jest to intensyfikacja pośrednia: bezpośrednio odnosi się ona do znaczenia komparatiwu, do którego sprowadza się znaczenie stopnia równego przymiotników parametrycznych. *Bardzo szeroki* to 'dużo szerszy niż norma', *bardzo długi* 'dużo dłuższy niż norma' (w odniesieniu do odcinka przestrzeni lub czasu), *bardzo ciepły* – 'dużo cieplejszy niż norma'². Jest to więc bezpośrednio intensyfikacja różnicy między np. wymiarem, temperaturą określanego przymiotnika i normą w tym zakresie.

Podobnie przedstawia się semantyka zwrotów z czasownikami oznaczającymi stawanie się jakimś: *bardzo wyładnieć, zbrzydnąć, posmutnieć* – to 'stać się dużo ładniejszym, brzydszym, smutniejszym niż dawniej'. Tu punktem odniesienia nie jest (bardzo zmienna) norma, ale wcześniejszy stopień nasilenia cechy czy też stanu podmiotu, o którym mówimy, że np. *wyładniał, zbrzydł, posmutniał*. Procesy jako takie nie podlegają bezpośredniej intensyfikacji wyrażanej przysłówkiem *bardzo*. Mogą być one natomiast określane (podobnie jak czynności) przysłówkiem *intensywnie*. Możemy powiedzieć, że coś *intensywnie gnije, psuje się, skrapla się*, że coś powoduje *intensywne gnicie, skraplanie się* czy też *intensywny proces gnicia, skraplania się* itp. Są to jednak wypowiedzi charakterystyczne głównie dla tekstów w odmianie oficjalnej języka.

Z bezpośrednią intensyfikacją stanów i cech wyrażanych czasownikami, przymiotnikami, przysłówkami bądź też rzeczownikami odprzymiotnikowymi i odczasownikowymi mamy do czynienia w takich wyrażeniach i zwrotach dotyczących ludzkich uczuć i doznań, jak *bardzo się cieszyć, martwić, bardzo cierpieć, kochać; wielki niepokój, ból, smutek*, a także w wyrażeniach ocenia-

² Autorzy prac dotyczących znaczeń czasowników parametrycznych zwracają uwagę na względność norm, tj. ich uzależnienie od środowiska, w jakim jest ona ustalana, od jakości przedmiotu, którego dotyczy. Por. m.in. E. S a p i r, *Gradacja. Studium z semantyki*, przekład M. Jędrzejkiewicz i J. Wajszczuk, w: *Semantyka i słownik*, red. A. Wierzbicka, Wrocław 1972, s. 11-12; E. J a n u s, *Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)*, Wrocław 1981, s. 81-86. J. Linde-Usiekiewicz (*Określenia wymiarów w języku polskim*, Warszawa 2000) wprowadza rozróżnienie na przymiotniki parametryczne szeroko rozumiane i przymiotniki miary w ich obrębie. Jednakże nie wydaje się, by było to rozróżnienie istotne dla problemu intensyfikacji.

jących, takich, jak np. *bardzo dobrze, bardzo zdolny, mądry, szlachetny, wielkie oszustwo, podłość, zbrodnia*. Intensyfikacja może też dotyczyć czynności takich, jak *oszukiwać, kręcić, poświęcać się, modlić się*, a także derywatów słowotwórczych i semantycznych takich, jak *krętacz, leń czy patriota*. *Straszny krętacz* to ktoś, kto bardzo kręci, *straszny leń* to ktoś bardzo leniwy, a *wielki patriota* to ktoś, kto ‘bardzo kocha ojczyznę’. W derywatach typu *kochliwy* intensyfikacji podlega element semantyczny ‘skłonny do’: ktoś *bardzo kochliwy* to ‘ktoś, kto jest bardzo skłonny do zakochiwania się w kimś’.

Jeśli intensyfikatorami są odrębne wyrażenia (przysłówki, przymiotniki, a także wiele innych)³, to intensyfikacja informuje o tym, że coś jest bardziej nasilone, niż o tym informuje leksem intensyfikowany. Mówiąc, że *Piotr bardzo się cieszy*, stwierdzamy, że większa jest siła natężenia jego radosnych uczuć, niż o tym informuje samo stwierdzenie, że *Piotr się cieszy* (bez intensyfikatora *bardzo*). Mówiąc, że *Paweł jest bardzo muzyczny*, stwierdzamy, że stopień jego muzykalności, inaczej mówiąc jego możliwość (lub jeszcze inaczej – „potencjał”) interpretowania i odtwarzania utworów muzycznych, jest większy, niż o tym informuje stwierdzenie, że *Paweł jest muzyczny*. Tak więc *bardzo* (tak, jak i jego synonimy) pełni funkcję *m e t a j ę z y k o w ą*, przywołuje leksem nieintensyfikowany i dodaje do niego pewne modyfikujące treści⁴. Trzeba dodać, że intensyfikacja należy do elementów nieostrych pojęciowo (podobnie jak znaczenia wyrazów, do których się ona odnosi).

Jeśli chodzi o uczucia, doznania fizjologiczne, a także cechy potencjalne człowieka (takie jak *zdolny, mądry, muzyczny*), to stosunkowo łatwo określić, co podlega intensyfikacji: jest to jakaś energia psychiczna i/lub fizjologiczna,

³ W tym artykule w zasadzie pomijam rozległą tematykę wykładników intensyfikacji, a w ślad za tym problematykę powiązań między intensyfikacją i nacechowaniem emocjonalnym leksemów (co wiąże się z subiektywnym charakterem intensyfikacji).

⁴ Anna Wierzbicka w swojej książce *Semantic Primitives* (Frankfurt a.M. 1972, s. 86) zamieściła następującą eksplikację zdania *He is a very good player*: „He is a good player. I would say more than good”. Jednocześnie określiła słowo *very* jako metajęzykowe „lub raczej metatekstowe”. Natomiast 27 lat później zdanie: *On jest bardzo bogaty* (jako odpowiednik włoskiego *E molto ricco*) zostaje zinterpretowane przez Wierzbicką jako: „a. mówię: on jest *x* (bogaty), b. chcę powiedzieć więcej niż *x*, ponieważ jest on bardziej *x*, niż można byłoby sobie wyobrazić, gdybym powiedział *x* (*Włoska reduplikacja. Pragmatyka międzykulturowa i semantyka illokucyjna*, w: *Język – umysł – kultura*, Warszawa 1999, s. 283 – przekład art. *Italian reduplication: cross-cultural pragmatics and illocutionary semantics*, „Linguistics” 24(1986)). W obu tych interpretacjach autorka sprowadza treść intensyfikacji do tego, co określa jako semantykę illokucyjną, przy czym w drugiej interpretacji pojawia się uzasadnienie zawierające (niedefiniowalny?) element ‘bardziej niż’ oraz odwołanie do wyobraźni mówiącego.

przejawiająca się jako siła (doznań, uczuć) lub jako potencjał, w jakiejś mierze także zazwyczaj aktualizowany. Siła odczuć stanowi też o intensyfikacji w wyrażeniach typu *bardzo ładny*, *brzydki*, zawierających nazwy wartości estetycznych czy też typu *bardzo przyjemny*, *nieprzyjemny*, *bardzo bliski* (*komuś*), *miły*, związanych z wartościami hedonistycznymi. We wszystkich tych wyrażeniach intensyfikacji podlega siła odczuwania przez odbiorców cech (przedmiotów, ludzi czy też zjawisk), które są określane tymi wyrażeniami. W wyrazach czysto wartościujących, takich jak: *dobry* i *dobrze* (w znaczeniu ogólnym), *zły* i *źle*, *pozytywny* i *pozytywnie*, *negatywny* i *negatywnie* intensyfikacja dotyczy, jak się zdaje, woluntatywnego elementu ich treści. *Dobry* (i *pozytywny* w części użyć) – to ‘taki, jaki c h c e s i ę, żeby był’, *zły* (i *negatywny* w części użyć) to ‘taki, jaki n i e c h c e s i ę, żeby był’. *Bardzo dobre* (*pozytywne*) *skutki* czegoś to ‘skutki takie, jakie b a r d z o c h c e s i ę, żeby były), *bardzo złe* (*negatywne*) *skutki* to ‘skutki takie, jakie b a r d z o n i e c h c e s i ę, żeby były’⁵.

Trudniejsze jest ustalanie tego, czego dotyczy intensyfikacja w wyrazach opisowo-wartościujących. Do czego np. odnosi się intensyfikator *bardzo* we frazie *Piotr bardzo się poświęca dla innych*. Czym jest ten zwiększony stopień poświęcenia Piotra? Chyba nie chodzi tu o częstość sytuacji poświęcania się; może raczej o w y s o k i s t o p i e ń rezygnacji z własnych przyjemności i korzyści na rzecz innych osób czy spraw. Byłby to również problem zwiększonej, aktualizowanej siły wewnętrznej z tym się wiążącej.

Natomiast *człowiek bardzo uczciwy* to człowiek, który potrafi nie kłamać, nie oszukiwać, nie kraść, wkładając w to b a r d z o w i e l e energii wewnętrznej i/lub człowiek, który w b a r d z o s z e r o k i m z a k r e s i e spraw jest uczciwy.

Problematyką intensywności zajmowali się w latach sześćdziesiątych XX wieku autorzy modelu języka „Smysł – tekst” pod kierunkiem I. Mielczuka i A. Żołąkowskiego. Wiązała się ona z wprowadzonym do tego modelu parametrem *Magn*. Pojęciu *Magn* oraz bogatej egezmplifikacji zastosowania tego kwalifikatora poświęcony był artykuł I. Ubina pt. *Wyrażenije paramietra „Magn” w russkom jazykie*⁶. W roku 1987 Ubin wydał też, oparty na wcześniejszych przemyśleniach, *Słowar’ usilitielnych słowosoczetanij russkogo i anglijskogo jazykow* (Moskwa, wyd. „Russkij jazyk”).

⁵ Motywacją intensyfikacji elementu woluntatywnego jest intensyfikacja warunkujących go czynników pozawczych i/lub odczuciowych przeżycia psychicznego.

⁶ W: *Maszynnyj pieriewod i prikladnaja lispwistika*, wyp. 11, Moskwa 1969, s. 60-105.

W pierwszej z cytowanych prac (s. 62) Ubin wydziela następujące podklasy znaczenia parametru *Magn*: 1. „Bardzo” (tj. w wysokim stopniu), np. *družyli kriečko*; 2. „Duża liczba”, np. *ograblenije gruppowoje* [!]; 3. „Aktywność”, np. *rabotat' napriazhenno*; 4. „Długotrwałość”, np. *prodolžitelnyje aptodismienty* [!]; 5. „Wyodrębnienie w danej klasie [zjawisk lub przedmiotów]”, np. *nieobyknowiennaja krasota*, a także *unikalnoje oborudowanije* [!]. Wątpliwości budzą w tym wyliczeniu klasy 2. („Duża liczba”, odnosząca się do s u b i e k t ó w wykonywanej czynności), 4. („Długotrwałość”, odnosząca się do c z a s u wykonywanej czynności) i 5. („Wyodrębnienie w danej klasie”) jako podtypy intensyfikacji. Wydaje się, że są to pojęcia odrębne, że intensywność zawsze wiąże się ostatecznie ze zwiększonym potencjałem i/lub wydatkowaniem energii (fizycznej, psychicznej czy też duchowej) albo też wymiarem, miarą czegoś (w sensie parametrycznym)⁷. Tak więc intensyfikacja dotyczy energii potencjalnej lub wydatkowanej (tj. siły) i/lub miary czegoś, co jest w sposób istotny związane z treścią danego wyrazu. Z tym, że właśnie tam, gdzie w potocznym rozumieniu dostrzega się najbardziej uderzający związek z miarą, tj. w cechach parametrycznych, jako opartych na porównaniu z normą, intensyfikacja (typu *bardzo duży*) dotyczy w rzeczywistości (jak była o tym wyżej mowa) stopnia wyższego danej cechy, nie zaś jej stopnia równego. Dlatego też, pozostając intensyfikacją, może dotyczyć względnego zmniejszania się miary lub liczby w wyrażeniach takich, jak *bardzo mało*, to ‘wiele mniej niż norma’ czy też *bardzo krótki* – ‘o wiele krótszy niż norma’; tj. w wyrażeniach, których znaczenia całościowe można uważać za dezintensyfikację ilości czy też długości. W tym zakresie intensyfikatory mogą wiązać się z (ujętych porównawczo) miarami przestrzennymi i ilościowymi. Natomiast tam, gdzie określenia mówią o dużej ilości podmiotów, długim trwaniu stanu, procesu czy też czynności lub wyodrębnianiu się okazy w danej klasie desygnatów, można mówić tylko o intensyfikacji fakultatywnie implikowanej przez te określenia (jeśli one odnoszą się do wyrazów nazywających treści podlegające intensyfikacji).

W odróżnieniu od tzw. intensyfikacji względnej, reprezentowanej przez stopniowanie przymiotników i przysłówków, intensyfikację, którą zajmujemy się w tym artykule, zwykło się nazywać *b e z w z g l ę d n ą*⁸, choć i ona

⁷ Dotyczy to również określeń takich, jak *intensywna czerwień*, *bardzo jasny*, *bardzo ciemny*, których intensyfikacja wiąże się z siłą ich percepcji przez człowieka.

⁸ Problemem jest miejsce samych predykatów parametrycznych typu *duży*, *szeroki* w tej klasyfikacji. Wydaje się, że zawarta w ich treści norma jako punkt odniesienia komparatiwu winna stanowić o traktowaniu ich jako specyficznej podklasy intensyfikacji względnej.

jest w jakimś sensie relatywna. Punktem odniesienia nie jest tu natomiast inny desygnat cechy (czy też ten sam desygnat w innym czasie), co charakterystyczne dla intensyfikacji względnej, ale jest po prostu znaczenie czy też jakiś element znaczenia wyrazu intensyfikowanego. Dotyczy to nie tylko omawianego tu typu intensyfikacji w syntagmach, ale także intensyfikacji, z jaką mamy do czynienia w wyrazach takich, jak *wrzask* ('intensywny krzyk') w stosunku do słowa *krzyk*, jak *świetny* ('bardzo dobry') w stosunku do słowa *dobry*, jak *ohydny* ('bardzo brzydki') w stosunku do słowa *brzydki* itd.⁹ W tych wyrazach intensyfikacja ma punkt odniesienia w treści innych, konkretnych słów bliskoznacznych (*wrzask* : *krzyk*; *świetny* : *dobry*). Są też przykłady, w których intensyfikacji podlegają pewne elementy treści wyrazu. Np. *huczna zabawa* to 'zabawa na wielką skalę, bardzo wystawna, z dużą ilością gości i atrakcji', *wyc* to 'wydawać głos bardzo przeryw w odbiorze, silny, bardzo przeciągły, jednostajny'. Tak więc z punktu widzenia formy możemy mówić o intensyfikacji (bezwzględnej) syntagmatycznej oraz wewnętrznej wyrazowej.

ON THE CONCEPT OF INTENSIFICATION

S u m m a r y

The paper discusses the concept of intensification: the increase of features, states, processes, subordination to the broader concept of intensity which concerns also the weakening of those semantic values. The subject matter here is the absolute intensity, one that is different from the relative gradation of adjectives and adverbs. Adjectives and adverbs are subject to such intensification a fact that points to parametric features and are connected with number and measure (*bardzo dużo* [a great deal of], *bardzo małe* [very small], *bardzo długie* [very long], *bardzo szerokie* [very wide]), that denote coming to look somehow (*bardzo wyładnieć* [to become very pretty], *bardzo zbrzydnąć* [to become very ugly]), adjectives, adverbs, verbal nouns meaning human feelings and sensations (*bardzo się cieszyć* [to be very happy about sth], *bardzo się martwić* [to be very worried], *wielki niepokój* [great anxiety], *wielki ból* [great pain]) or evaluating (*bardzo dobrze* [very well], *bardzo zdolny* [very talented], *bardzo ładny* [very pretty], *wielka podłość* [great meanness], *wielka zbrodnia* [great crime]), verbs dealing

⁹ Intensyfikacji towarzyszy w takich słowach zwykle nacechowanie emocjonalne (pozytywne lub negatywne).

with such activities as *oszukiwać* (deceive), *kręcić* (cheat), *poświęcać się* (sacrifice oneself), and also noun derivatives such as *krętacz* (cheater), *leń* (idler), *patriota* (patriot). Intensification may be indirect, as in the case of expressions with adjectives and adverbs with parametric features, e.g. *bardzo szeroki* (very wide) is “much wider than the norm” (here intensification refers directly to the comparative, and not to the basic form of the adjective). The semantics of the expression with the verb meaning becoming is similar, e.g. *bardzo wyładnieć* (to become very pretty) means “to become much prettier than in the past.” In the direct intensification the intensifier informs directly that something is more intense than it follows from the intensified lexem, cf. e.g. *Piotr bardzo się cieszy* (Piotr is very pleased).

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: intensywność, intensyfikacja, metajęzyk.

Key words: intensity, intensification, metalanguage.